

Kimmo Jylhä

FOUCAULT JA NIETZSCHE

Foucault / Nietzsche. Suom. Jussi Vähämäki, Turo-Kimmo Lehtonen. Tutkijaliitto, 1998. s. 107

Siinä missä Michel Foucault'n takaa loistaa Friedrich Nietzschen (1844-1900) hahmo, niin Nietzschen taustalla kummitelee tragedia. Vaikka Nietzschen alkufilosofia oli kreikkalaisen tragedian hengen innoittamaa, niin hänen filosofinen kiinnostavuutensa, perustuu tämän innoituksen myöhemmälle dekonstruoinnille. Nietzscheä luetaan hänen itse-tulkintansa valossa – tämä on osaltaan sitä (post)-modernia kokemusta, jota filosofit ja sosiologit ovat pyrkinet erittelemään: toisaalta se nousee välttämättömänä kysymyksenä Nietzscheä lukiessa, toisaalta juuri sen analysoimiseen Nietzsche loi käsitteitä ja strategioita. Seuraavassa esittelen muutamia uuden Nietzsche/Foucault-suomennoksen kautta nousevia traagiseen kokemukseen ja tietämisen traagisuuteen liittyviä teemoja.

Foucault'ta on suomennettu ennestään *Tarkkailla ja rangaista, Seksuaalisuuden historia* ja mainio Eribonin Foucault-elämäkerta. Täten suomennetut tekstit "Nietzsche, Freud, Marx" (1964) ja "Nietzsche, la généalogie et l'histoire" (1971) valottavat sitä merkittävää roolia, jota Nietzsche Foucault'lle näyteli. Foucault'n tuotantoon suhteuttavan alkupuheen suomennoksiin on kirjoittanut Mika Ojakangas.

Hulluus, tragedian kokemus ja historia

Foucault'n väitöskirjatyö hulluuden historiasta perustui länsimaisen rationalistisen ajattelun ja sen historian nietscheläiselle kritiikille. Hulluuden historia eli "hulluuden toinen muoto" ei ole niinkään historia hulluudesta kuin länsimaisesta hulluudesta, joka määrittelee hulluuden hulluudeksi. Tätä toista muotoa määrittää säälimättömän rationalistinen näkemys kielestä, joka erittelee ja eristää hulluuden järjen vastakohtaksi: "Lääketieteelliset käsitteet eristävät hullun hulluuteensa." (s. 127 kirjassa Didier Eribon, *Michel Foucault*. Suom. P. Järvinen, P. Hynynen. Vastapaino 1993)

Tämä romanttinenkin näkemys hulluudesta ja erittelemättömän kokemuksen alueesta on siis Foucault'n filosofista ydintä. Kulttuurin identiteetin tutkimisen sijasta on keskittyvä sen rajoihin. Länsimaisen maailman historia perustuu tulkinnalle tragedian lineaarisesta rakenteesta, jonka perustalle laskettuna historian kirjoitus on samalla hävittänyt todellisen historian ja todellisen traagisuuden. Kuitenkin nämä rajakokemukset, tragediat, ovat "historian varsinainen synty".

"Näiden länsimaisen maailman rajakokemusten ytimessä murtuu tietenkin myös itse tragedian kokemus. Sen jälkeen kun Nietzsche on osoittanut, että se tragedian rakenne, johon länsimaisen maailman historia perustuu, ei ole muuta kuin tämän tragedian hylkäämistä, unohdusta ja sen äänetöntä seurausta."

Myöhemmin poistetussa *Hulluuden historian* esipuheessa Foucault suunnitteli "suurta nietscheläistä" tutkimusta, joka puretuksi länsimaisen kulttuurin keskeisimpiin erotteluihin, kielten alueisiin, jotka vastaavat Nietzschen traagisen kulttuurin kahta puolta: kuvalliseen unimaailmaan kuuluva *apolloninen* ja aistimellis-seksuaaliseen maailmaan kuuluva *dionyysinen*. Länsimai-

selle kulttuurille on ollut siis ominaista toisaalta

"[U]nien ehdoton poisrajaaminen. Kuitenkaan ihminen ei voi olla kyselemättä totuutta itsestään – kohtalonsa tai sydämensä totuutta – mutta hän etsii vastausta vain perusjaon toiselta puolelta ja pitää unta mitättömänä hallusinaationa." (Eribon 128)

Ja toisaalta

"[S]eksuaalisten kielten historia. [...] [O]n paljastettava, kuinka länsimaisen maailman rajana ja sen moraalin alkuperänä on traaginen jako onnelliseen maailmaan ja halujen maailmaan". (Eribon 128)

Suomennetuista esseistä nostan esille kaksi teemaa, jotka avautuvat suhteessa tragediaan. Ensimmäinen liittyy tragedian ja tulkintatekniikan kaksinaiseen suhteeseen. Toisaalta traaginen ilmiö (esim. hulluus), toisaalta sen analyysi (vrt. Aristoteleen *Poetiikka*) toimivat paradigmaattisena esimerkkinä niin Foucault'lle kuin Nietzschelekin. Mitä merkitsee modernien tulkintatekniikoiden ehdottama hermeneutiikka, joka nietscheläisesti ymmärrettynä tarkoittaa loputonta tulkintaa. Toiseksi tietämisen traagisuutta pohtien Foucault kysyy, kuinka vaarallinen ja edesvastuuton intohimo tietämisen tahto on. Samalla tavalla antiikin tragedioita vaivasi totuuden pintymä: huoli totuudesta on lähellä hulluutta ja täyttä tuhoa.

Foucault'n strategia on korvata näkemys tiedosta ja totuudesta universaalina ja puhtaasti rationaalisenä toimintona historiallisena *ilmeentymisten* ja *polveutumisten* tutkimuksella. Toisaalta hän välttää ylihistoriallisia ja objektivistisiä käsityksiä historiasista perspektivismiin ja erilaisten perspektiivien voimasuhteiden tarkastelemisen painottamisen kautta.

Tulkinnan loputtomuus ja essee "Nietzsche, Freud, Marx"

Foucault tarkastelee Nietzschen, Freudin ja Marxin vaikutusta tulkintatekniikoiden historian näkökulmasta. Yleisesti ottaen kieli, näin Foucault väittää, on eurooppalaisessa perinteessä herättänyt kahdenlaista epäilyä, toisaalta epäilyksen kielen epätasallisuudesta, toisaalta epäilyksen siitä, että kieli ylittää oman verbaalisen muotonsa. Ensimmäisen mukaan kielen takana on sen varsinainen merkitys ja tietoista on ainoastaan sen pinta-puoli. Toisen mukaan taas on olemassa myös paljon muita "puhuvia" asioita kuin luonnollinen kieli kuten eleet, sairaudet, luonto, meri, eläimet, naamiot jne. Foucault väittää, että 1800-luvulta peräisin olevan käsityksen kaikki "mykät eleet, sairaudet tai kaikki hälinä voi myös puhua; ja kuuntelemme kaikkea mahdollista kieltä enemmän kuin koskaan yrittäessämme paljastaa sanojen alta diskurssin, joka olisi niitä olennaisempi."

Kullakin kulttuurimuodolla on tulkintatekniikkansa: esimerkiksi 1500-luvun tulkintatekniikka kiteytyi kysymyksiksi samankaltaisuudesta. Kysymykset asetettiin toisaalta horisontaalisesti *cognitiona* ja toisaalta vertikaalisesti *divinationa*. Tavoitteena oli *consensus*, täydellinen järjestys ja huonon samankaltaisuuden välttäminen. 1600-1700-luvuilla kysymys tulkintatekniikasta ei ollut Foucault'n mukaan keskeistä, mutta Marx, Nietzsche ja Freud synnyttivät uudelleen hermeneutiikan, tulkintatekniikat. Samalla tulkintatekniikat ovat kääntyneet koko luonnon ja kosmoksen tarkastelun sijasta kohti omaa itseämme. Näin nämä meitä omaa itseämme heijastavat tulkintatekniikoiden peilit luovat pohjaa nykyiselle narsismille.

"[M]inusta vaikuttaa siltä, että Marx, Nietzsche ja Freud eivät olisi ikään kuin moninaistaneet merkkejä länsimaissa. He eivät ole antaneet uutta merkitystä asioille, joilla ei sitä ollut.

Todellisuudessa he ovat muuttaneet merkin luonteen ja muokanneet sitä tapaa, jolla merkityksiä yleensä saatetaan tulkita.” (s. 47)

Käsitys merkkien loputtomasta ketjuuntumisesta ja niiden verkostomaisesta luonteesta painottaa tulkintaprosessin keskenäisyyttä. Foucault'n mukaan merkit muuttuvat syviksi kerrostumiksi, joilla on pikemmin ulkoista kuin sisäistä syvyyttä. Samalla kun tulkitsija porautuu syvyyteen on hänen myös kyettävä nousemaan ylös, käännettävä koko tulkinnan liike nurin ja huomattava, että tulkinta ei olekaan muuta kuin ”leikkiä ja pinnan poimuja”.

Toiseksi moderni tulkintatekniikka (hermeneutiikka) lähenee vaarallista aluetta, jossa ”tulkinta katoaa tuoden ehkä mukanaan tulkitsijan katoamisen.” Nietzscheen viitaten Foucault kysyy, kuinka lähellä Nietzsche oli tätä ”tulkintaa” menettäessään järjensä Torinossa 1888-9. ”Tulkinnan murtumapisteessä ja tulkinnan konvergenssissa kohti sen itsensä mahdottomaksi tekevää pistettä saattaa hyvinkin olla kysymys jostakin hulluuden kokemuksen kaltaisesta”. (s. 53)

Lopuksi nousee esille kaksi käsitystä tulkintatekniikasta: toisaalta tulkintaa painottava, toisaalta merkkiä painottava hermeneutiikka. Tulkintaa painottavan mukaan ”kaikki on jo tulkintaa, mikään merkki ei itsessään ole tulkinnalle tarjoutuva asia vaan tulkintaa toisista merkeistä.” (s. 53). Toisen käsityksen mukaan ”merkki on jo tulkinta, joka ei anna itseään tulkintana. Merkit ovat tulkintoja, jotka pyrkivät oikeuttamaan itsensä, eokä päivästään.” (s.56)

Foucault preferoi ensimmäistä käsitystä. Tähän liittyy modernin hermeneuttinen vaade loputtomasta tulkinnasta: tulkinnan tulee alkaa aina uudelleen alusta. Toisaalta tulkinnan ”on aina tulkittava itseään, eikä se voi olla kääntymättä itseensä.” Itseensä kääntävä, nietscheläinen hermeneutiikka täyttää tämän vaatteen kun taas ”semiologian ympärille kääriytävä hermeneutiikka uskoo tosiaankin merkkien absoluuttiseen olemassaoloon.”

Tietämisen traagisuus ja ”Nietzsche, genealogia, historia”

Foucault'n genealogia on vastakohta perinteiselle universaalisuudelle ja alkuperäisyydelle korostavalle filosofiakäsitykselle. Genealogia on ”dokumentaarista”, ”ainutkertaista”, siinä tulee esille inhimilliset tunteet monissa rooleissaan eri näyttämöillä ja se on ”pikkutarkkaa” ja ”oppinutta”. Se siis ei ole perinteisen filosofian lailla ”historian vastaista”, vaan korostaa ”myyrän perspektiiviä”, jossa ei ole ”ideaalisia merkityksiä”, ei ”teleologista metahistoriaa” eikä se ainakaan ole ”alkuperän” etsimistä.

Genealogia-näkemyksessä perustuu Nietzscheen käyttämien ideaalista alkuperää kritisoivien käsitteiden ”ilmaantumisen” ja ”polveutumisen” ja ”analyysiin”. Tässä mielessä Nietzscheen *Moraalin alkuperän* (Zur Genealogie der Moral, 1887) oikea suomennos on moraalin ”genealogia” eikä ”alkuperä”. On siis erotettava toisistaan alkuperään tai syntymään ja ilmaantumiseen ja polveutumiseen liittyvät käsitteet. Alkuperän ja syntymän kritiikki on kolmijakoinen. Ensinnäkin Foucault kritisoi näkemystä alkuperästä eksaktina olemuksena, ”sinä mikä jo oli”. Toiseksi hän kyseenalaistaa näkemyksen, jonka perusteella historiallisen ilmiön takana yritetään nähdä jokin täysin toinen asia, sen alkuperä. Kolmanneksi on epäiltävä myöskin sellaista näkemystä, että alkuperä konstituoisi totuuden. Näiden sijasta Foucault korostaa kaikenlaisia pikkuasioita ja sattumia, jotka tulevat väistämättä esille polveutumisen ja ilmaantumisen käsitteiden kautta.

Polveutuminen viittaa ”rotuun” tai ”yhteiskunnalliseen tyyppiin”, siihen että kaiken ainutkertaisuudenkin alta löytyy pikemmin tapahtumien runsaus kuin niiden ykseys. Tämä periytyvyyteen liittyvän runsauden esilletuominen on purkamista. Kaikkeen polveutumiseen kuuluu subjektin tarkastelu sen ruumiillis-

suuden, esimerkiksi ruokavalion ja ilmaston kautta: samalla ruumis on subjektin minuuden hajoamisen paikka, jossa sisäisyys ja ulkoisuus kytkettyvät toisiinsa. Ilmaantuminen eli näyttäytyminen periaate taas liittyy Foucault'n voimametafysiikkaan, ”voimien astumiseen näyttämölle” ja ”arvojen eriytymiseen”. Kaikkiin ilmiöihin liittyvä väkivalta ja omien arvojen alistuva tai alistava suhde synnyttää tarpeen ”oikeudenkäyntiteatterille”.

Genealogian tavoite on välttää ylihistoriallisuus ja objektiivisuus ja tässä mielessä se on ”todellista historiaa”. Se on historiallinen aisti, joka mittaa ”tunteiden muuttuvuutta” ja välttää loppuun asti asettamatta yhtäkään vakiota — mikään ei ole muutumatonta. On hajoitettava kaikki joka mahdollistaa ”tunnistamisen rauhoittavan pelin”. Kyse on epäjatkuvuudesta, ei uudelleen löytämisestä eikä itsensä tuntemisesta vaan kaikessa teleologisen ja rationalistisen historian perinteen kritiikistä. Suhteutettuna Nietzscheen ja tragedian kokemuksen esimerkkiin, osoittautuu tämäkin Foucault'n strategia loputtomaksi etäisyyden ja läheisyyden leikiksi, joka yrittää kaikessa välttää perinteistä ymmärtetylle filosofialle ja historialle tyypilliset sitoumukset. Tämän sijasta se on perspektiivistä näkemistä ja ennen kaikkea erilaisten perspektiivien tarkastelua.

Foucault tiivistää genealogian tai historiallisen aistin ihmisen käyttävät, jotka kaikki vastustavat idealisoituja modaliteetteja.

”Yksi on parodinen ja todellisuutta hajoittava käytäntö, joka muodostaa vastakohtan historialle muistamisena tai tunnistamisena; toinen on purkava ja identiteettiä hajottaja käyttö, joka muodostaa vastakohtan historialle jatkuvuutena tai traditiona; kolmas on uhraava ja totuutta hajoittava käyttö, joka muodostaa vastakohtan historialle tiedonalana.” (s. 99)

Lopuksi Foucault nostaa esille Nietzscheen *Morgenröthessä* esittämän näkemyksen totuuden ja tiedon vaarallisuudesta, kuinka huoli totuudesta ohittaa traagisesti huolehtimisen omasta itsestä:

”Tieto on muuttunut meissä intohimoksi, joka ei kavahta minkäänlaista uhria eikä sillä pohjimmiltaan ole kuin yksi pelko; se että se näännyttää itsensä [...] Voi olla, että ihmiskunta tulee tuhoutumaan tiedon himoonsa” (s. 105)

Sami Pihlström

KUOLEMASTA SYNTYMÄÄN

Tomi Kaarto, *Tekijän syntymä. Michel Foucault'n arkeologian kauden ja Mihail Bahtinin kirjailijakäsitys*. Turun yliopisto, Taiteiden tutkimuksen laitos. Sarja A, n:o 39. Turku, 1998. 226 s.

Ranskalainen kirjallisuusteoreetikko Roland Barthes julisti vuonna 1968 ilmestyneessä artikkelissaan ”tekijän kuolemaa”, mutta Turun yliopiston yleisen kirjallisuustieteen assistentti Tomi Kaarto herättää tekijän henkiin tuoreessa kirjailijakuva tarkastelevassa tutkimuksessaan. Kaarto sanoo lähestyvän aihettaan ”filosofina” (s. 7), ja hänen teoksensa onkin erinomainen osoitus siitä, miten kirjallisuudentutkimuksen — kuten